

APROXIMACIÓ ALS ASPECTES SOCIALS DEL BANDOLERISME VUITCENTISTA VALENCIÀ: EL CAS D'OLIVA

MANEL ARCOS MARTÍNEZ
Periodista investigador i autor de
La senda dels lladres (PUV, 2009)

Introducció

Fins ara, poques coses sabíem sobre l'existència del fenomen social del bandolerisme a Oliva durant el primer terç del segle XIX. Desconeixíem, fins i tot, si hi havia roders nascuts ací i, òbviament, els episodis protagonitzats per aquells homes. Només ens havien arribat algunes rondalles o llegendes contades per fonts orals o familiars. Una informació que, en tot cas, era vaga i imprecisa.¹ Així i tot, a dia de hui es pot assegurar amb certesa que entre els regnats de Carles IV i Ferran VII, Oliva fou bressol de bandits. Proves i dades hi ha més que suficients. Vegeu, si no...

Entre el setembre de 1805 i l'abril de 1809 es registren a Oliva quatre morts violentes i dues desgraciades. La mitja ix a una defunció cada set mesos, una xifra que no deixa de ser tan cridanera com alarmant. De fet, les autoritats de València destacaven en documentació oficial del gener de 1809 que Oliva feia mèrit de trobar-se infestada de bandolers i desertors de l'Exèrcit.² I la cosa no milloraria en anys posteriors. Al juliol de 1810, el mateix capità general avisava que, des de feia molt de temps, una quadrilla de roders vagarejava per l'Horta de Gandia. La colla estava integrada per dèsset individus, tots ells amb el títol de contrabandistes, entre els quals hi havia sis d'Oliva, dos de l'Alqueria de la Comtessa, dos de Potries, un de Piles, un altre del Verger, tres d'Altea i dos de Xàbia.³

Tenim constància, per tant, d'activitat bandolera a Oliva i, inclús, del paper rellevant que van jugar els roders d'Oliva durant la primera dècada del segle XIX, però es nota a faltar la signatura d'aquells bandits, o siga, els seus noms i cognoms. I no és fins al Sexenni Absolutista i, més concretament, durant l'època del capità general, Francisco Javier de Elío, quan comença a eixir a la llum la identitat dels olivers que havien decidit viure al marge de la llei. A partir d'aquell moment, i durant quasi dotze anys -els que van des del desembre de 1816 fins al juny de 1828-, hi ha un

¹Sorprenentment, les històries que s'han divulgat més i, evidentment, les que més recorda la gent d'aquesta terra, bé perquè abunden en la literatura novel·lesca o bé per la influència del cinema, la televisió o la cançó folklòrica, són les del bandit crevillentí Jaume Alfonso Joan, dit Jaume *el Barbut*; les dels bandolers andalusos, com ara *Los Siete Niños de Écija*, el cordovés José María Pelagio Hinojosa Cobacho, més conegut com José María *El Tempranillo* (personatge que va inspirar la pel·lícula *Llanto por un bandido* de Carlos Saura) i Francisco López Jiménez, *el Barquero de Cantillana* (en qui es basava la sèrie televisiva *Curro Jiménez*); o, àdhuc, les del bandit madrileny Luis Candelas Cajigal (a qui Imperio Argentina va immortalitzar en el pasdoble *Coplas de Luis Candelas*).

²Arxiu Històric de Pego, 2520/35 (1809-1810), Vereda de 1 de enero de 1809.

³Arxiu Històric de Pego, 2520/35 (1809-1810), Vereda de 2 de julio de 1810.

“L’interrogatori” (Domingo Muñoz Cuesta, 1885)

bon grapat de gent d’Oliva que és sotmesa a la jurisdicció militar i, en conseqüència, és jutjada pel consell de guerra establert a la capital del País Valencià per entendre en els processos incoats als saltejadors de camins i els seus còmplices i als que fan resistència a la tropa. De tots els olivers, i també algunes oliveres, que compareixen davant el susdit tribunal, hi ha sis que són condemnats a la pena de mort i tot seguit executats, quatre a València i dos a Oliva. Al nombre esmentat podríem afegir altres tres casos, però després de comparar les fonts de consulta, no queda gens clar si eren d’Oliva,⁴ si van ser ajusticiats o no, o si van ser executats, finalment, en un altre lloc.⁵ A banda d’això, altres quatre olivers són trets del mig per les forces d’ordre públic o

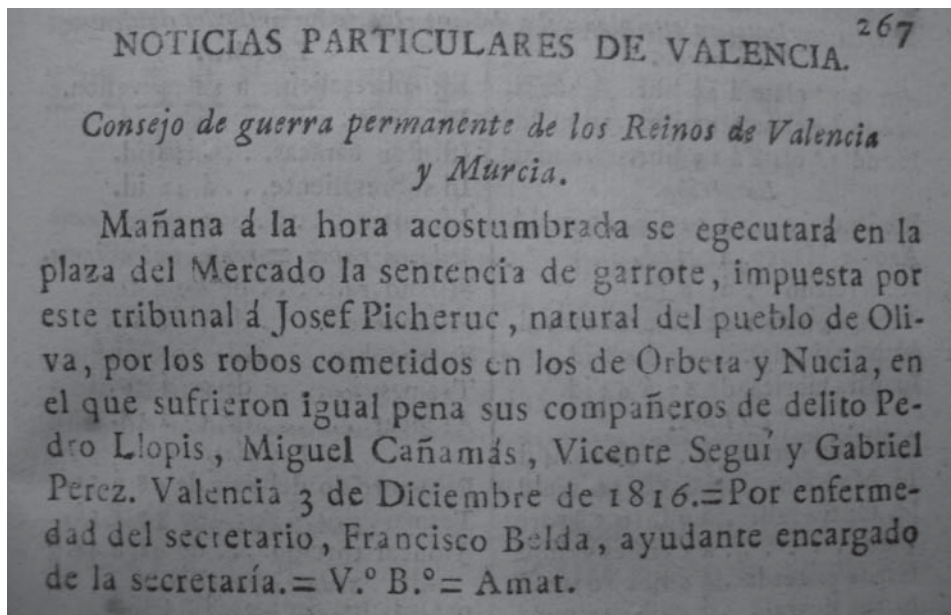
⁴ El *Diario de Valencia* de 21 de setembre de 1817 difonia que l’oliver Josep Seguí anava a ser engarrotat l’endemà a la plaça del Mercat de València. Ara bé, si mirem el Llibre 116 de desemparats i sentenciats de l’Arxiu de la Confraria de la Mare de Déu dels Desemparats de València, ens adonem que el tal Josep Seguí està inscrit com que és de l’Aljorj.

⁵ Un cas de confusió és el que afecta al soldat d’Oliva, Josep Llorca Peiró. El *Diario de Valencia* comunicava el 12 de desembre de 1817 que l’oliver havia de ser passat per les armes, aquell mateix dia, sota la torrassa de Santa Caterina de la capital del País Valencià, entre les portes de Sant Josep i Quart. Una execució que no apareix en el Llibre 116 de desemparats i sentenciats de l’Arxiu de la Confraria de la Mare de Déu dels Desemparats de València. També hi ha indicis d’error en la informació sobre l’ajusticiament del veí d’Oliva, Antoni Vicent Garcia. El *Diario de Valencia* de 18 de desembre de 1824 publicava que Garcia havia de ser engarrotat, aquell dia, a la plaça del Mercat de la capital del País Valencià. Per contra, el Llibre 117 de desemparats i sentenciats de l’Arxiu de la Confraria de la Mare de Déu dels Desemparats no arplega cap execució a nom d’Antoni Vicent Garcia.

són trobats morts a Pego, Gandia, el Ràfol d'Almúnia i Forna. Si prenem com a base per a l'anàlisi, només aquells que xafen el patíbul, els que són sentenciats a mort sense saber si s'infligeix la pena i aquells que són abatuts pels cossos policials o trobats morts, podem asseverar que en un interval de trenta-tres anys (els transcorreguts entre el 1779 i el 1812), almenys dotze bandolers van ser batejats a Oliva. I de tots ells, només disposem de dades personals de vuit.

Josep Pasqual Sanxis, el *Peixeruc* (1779-1816)

Aquest és el cas de Josep Pasqual Sanxis, el *Peixeruc*, nascut el 16 de novembre de 1779 i fill dels olivers Josep Pasqual Grifo i Josepa Sanxis Sòria. El *Peixeruc* es va casar amb Francesca Maria Ferrer Maïques, natural del Ràfol d'Almúnia, amb qui va tindre quatre fills: Josep Felip Jaume (nascut l'1 de maig 1809 i mort el 20 d'agost del mateix any); Maria Rosa (nascuda el 3 de març de 1811); Josep Vicent Joan (nascut el 23 de juny de 1813); i Vicent (nascut el 14 de desembre de 1814).⁶ L'oliver va formar part de la gabella de Joan Berenguer *de Fèlix* i va participar en els robatoris de la Nucia i Orbeta. El 4 de desembre de 1816 era engarrotat a la plaça del Mercat de València.⁷ El *Peixeruc* acabava de complir els trenta-set anys quan era escabetxat. Aleshores, la major dels seus fills, Maria Rosa, tenia cinc anys; Josep Vicent Joan, tres; i el més menut, Vicent, estava a punt de fer els dos anys.

Diario de Valencia, 3 de desembre de 1816 (Font: Hemeroteca de València).

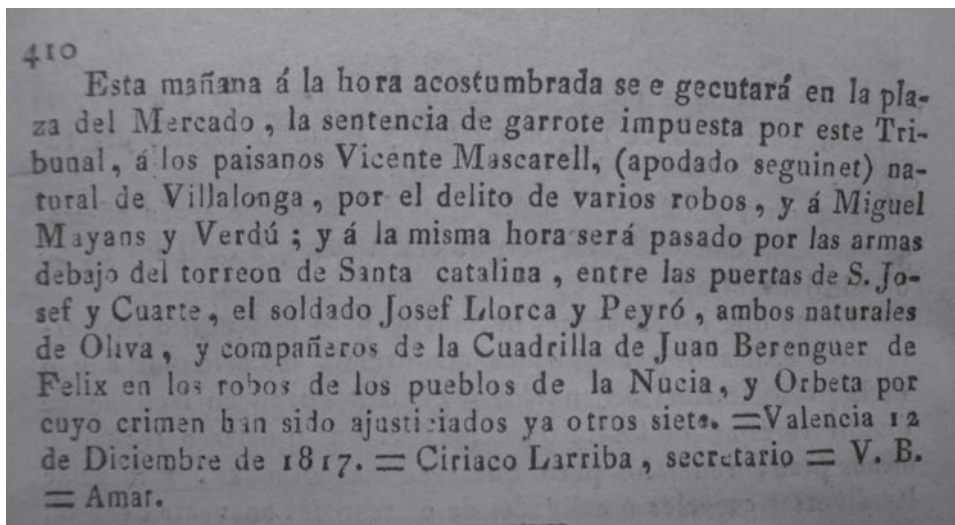
⁶ Arxiu Parroquial de Sant Roc, *Quinque Libri*, Batejos, A.1.9, f. 24v; *Quinque Libri*, Batejos, A.1.11, ff. 203 i 244v; *Quinque Libri*, Batejos, A.1.12, ff. 28 i 54; *Quinque Libri*, Difunts, A.1.11, f. 207.

⁷ *Diario de Valencia*, 3 de desembre de 1816 i 9 de gener de 1817, núm. 64 i 9, pp. 267 i 34. Arxiu de la Confraria de la Mare de Déu dels Desemparats de València, *Llibre de l'Administració de Desemparats i Sentenciats (1759-1817)*, 116, f. 154v.

Miquel Maians Verdú (1785-1817) i Josep Llorca Peiró (1789-1817)

Uns altres olivers que també van intervingre en els assalts de la Nucua i Orbeta van ser Miquel Maians Verdú i el soldat del Regiment d'Infanteria de Savoia, Josep Llorca Peiró. Tots dos i el vilallonguer Vicent Mascarell Seguí, *Seguinet*, eren enjudiciats pel Consell de Guerra Permanent al desembre de 1817. El 12 de desembre d'aquell any eren ajusticiats a València Miquel Maians Verdú i Seguinet. El destí que va patir Josep Llorca Peiró és una incògnita. Mentre que el *Diario de Valencia* anuncia que el soldat d'Oliva havia de ser afusellat a la capital del País Valencià, l'Arxiu de la Confraria de la Mare de Déu dels Desemparats de València no recull cap partida de defunció a nom seu.⁸

Miquel Maians Verdú fou batejat a l'església de Sant Roc el 26 d'abril de 1785 i era fill dels olivers Antoni Maians Alemany i Francesca Maria Verdú Tur. El 12 de juny de 1805 es va esposar amb Vicenta Català Calataiud, parroquiana de Sant Roc. D'aquest enllaç van nàixer tres femelles: Clara Francesca (batejada el 21 de març de 1808); Rosa Tomasa (batejada el 4 de maig de 1811); i Marianna Casilda (batejada el 9 d'abril de 1815).⁹ Miquel Maians Verdú comptava amb trenta-dos anys quan exhalava l'ànima. Llavors, les seues tres filles tenien nou anys, sis i dos, respectivament. Per la seua banda, Josep Llorca Peiró va nàixer el 12 d'agost de 1789 i era fill de l'oliver Francesc Llorca Femenia i la fontera Francesca Peiró Montsonís. El 27 de juliol de 1812 s'amullerava amb Manuela Costa Català, parroquiana de Sant Roc, amb qui

Diario de Valencia, 12 de desembre de 1817 (Font: Hemeroteca de València).

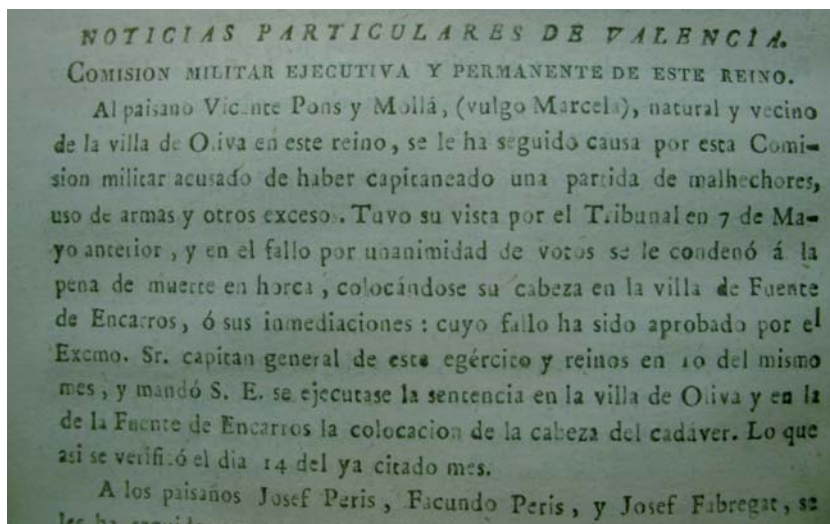
⁸ *Diario de Valencia*, 12 de desembre de 1817, núm. 102, p. 410. Arxiu de la Confraria de la Mare de Déu dels Desemparats de València, *Llibre de l'Administració de Desemparats i Sentenciats (1759-1817)*, 116, f. 158.

⁹ Arxiu Parroquial de Sant Roc, *Quinque Libri*, Batejos, A.1.9, f. 96v; *Quinque Libri*, Matrimonis, A.1.11, f. 48v; *Quinque Libri*, Batejos, A.1.11, ff. 173v i 249; *Quinque Libri*, Batejos, A.1.12, f. 62.

va tindre un únic fill: Josep (nascut el 24 de març de 1816).¹⁰ Josep Llorca Peiró comptava amb vint-i-vuit anys en el moment de ser condemnat a la pena de mort, mentre que el seu fill tenia vint mesos.

Vicent Pous Mollà, *Marcel·la* (1794-1825)

Durant la Dècada Ominosa, el consell de guerra instal·lat a la capital del País Valencià va prosseguir la tasca de jutjar els lladres acaçats i també els seus col·laboradors. Al setembre de 1824, compareixia davant l'estrada del dit tribunal un matrimoni d'Oliva, acusat d'ajudar i proporcionar menjar a un esbart de bandits. Els personatges en qüestió eren Vicent Pous Mollà, dit *Marcel·la*, i la seua dona, Vicenta Sòria Ribera. Encara que ambdós eren posats en llibertat sota caució juratòria, el procés restava obert i podia reprendre's en qualsevol moment amb el vist i plau del capità general.¹¹ I ausades que la causa tornava a ser examinada, ja que *Marcel·la* no havia mudat la pell i havia continuat passant de la ratlla. El 7 de maig de 1825, l'oliver era enjudiciat per la Comissió Militar i, en acabant, sentenciat a ser penjat en la forca, pena que s'executava a la plaça Major d'Oliva una setmana després. Seguidament, el cap de *Marcel·la* era col·locat a la Font d'en Carròs, on suposadament havia comés els crims més horribles. Aquest tipus de càstig especial s'aplicava quan un bandoler era extremadament perillós.¹² *Marcel·la* fou batejat a Sant Roc el 7 de març de 1794 i era fill dels olivers Josep Pous Frígola i Josepa Mollà Gregori. El 23 de febrer de 1811 es casava amb Vicenta Sòria Ribera, parroquiana de Sant Roc, amb qui va tindre quatre fills: Vicent Manuel (nascut el 23 de desembre de 1811); Josep (nascut el 6 de març de

Diario de Valencia, 7 de juny de 1825 (Font: Hemeroteca de València).

¹⁰ Arxiu Parroquial de Santa Maria, *Quinque Libri*, Batejos, Tom 6, I-3, p. 595. Arxiu Parroquial de Sant Roc, *Quinque Libri*, Matrimonis, A.1.12, f. 176v; *Quinque Libri*, Batejos, A.1.12, f. 78v.

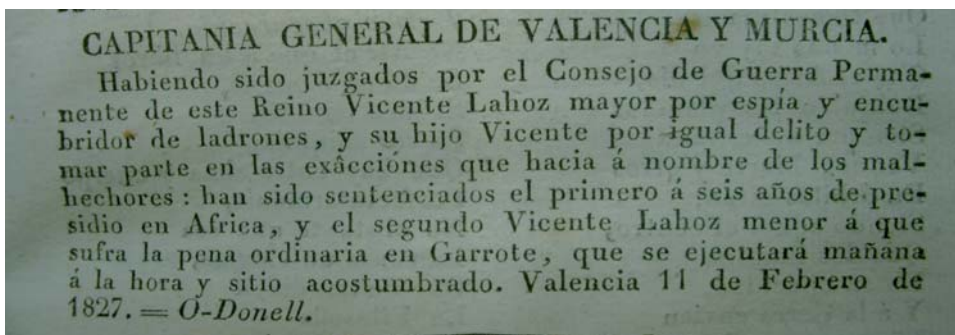
¹¹ *Diario de Valencia*, 23 de febrer de 1825, núm. 54, p. 284.

¹² *Diario de Valencia*, 6 de maig i 7 de juny de 1825, núm. 36 i 68, pp. 192 i 358. Arxiu Parroquial de Sant Roc, *Difunts*, Tom 3, A.5.1, f. 68. Arxiu Parroquial de Santa Maria, *Quinque Libri*, Tom 18, Defuncions, f. 33.

1815 i mort dos dies després); Joan Baptista (nascut el 24 de març de 1817 i mort el 27 d'octubre de 1819); i Antònia Sebastiana (nascuda el 20 de gener de 1820).¹³ Quan Marcel·la era enforcat, comptava amb trenta-un anys, mentre que el seu fill major en tenia tretze i la menuda cinc.

Vicent Lahoz Morera (1805-1827)

Al llarg de 1827, el Consell de Guerra Permanent no va parar de rebre sumaris i gent detinguda que procedia de la governació de Dénia. Un total de vint-i-tres individus de diferents localitats dels voltants eren posats a la disposició de l'esmentat tribunal militar. Entre ells es trobaven els olivers Vicent Lahoz Company i el seu fill Vicent Lahoz Morera, els quals eren jutjats al febrer d'aquell any. Mentre al primer li queien sis anys de presidi a Àfrica “per espia i encobridor de lladres”, el segon sofria la pena de garrot el 12 de febrer a la plaça del Mercat de València, pels mateixos delictes comesos per son pare i, sobretot, “per prendre part en les exaccions que feia en nom dels malfactors”.¹⁴ Vicent Lahoz Morera, batejat a Sant Roc el 3 de març de 1805, era fill de Vicent Lahoz Company i Rosa Morera Castells, tots dos d'Oliva. Vicent Lahoz Morera estava esposat amb Rosa Canemàs Roig i era pare d'una xiqueta, Maria Rosa, nascuda el 24 de gener de 1825.¹⁵ En el moment de ser ajusticiat, l'oliver tenia vint-i-un anys i la seua filla dos.

Diario de Valencia, 12 de febrer de 1827 (Font: Hemeroteca de València)

Baptista Malonda Roig (1793-1827)

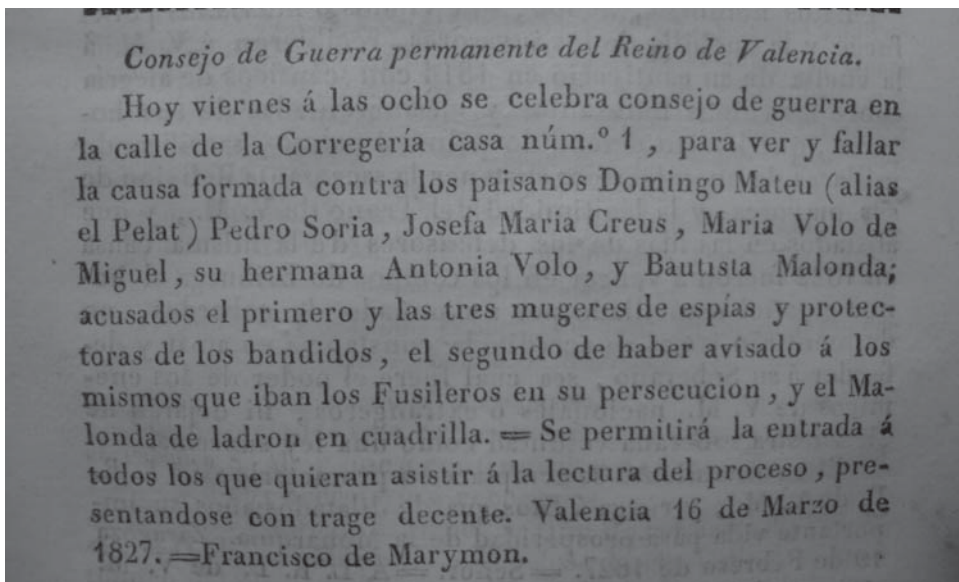
Altres sis olivers també van ser empaperats en 1827 pel Consell de Guerra Permanent. El 16 de març d'aquell any eren enjudiciats Baptista Malonda Roig, Pere Sòria, Doménech Mateu, dit *el Pelat*, Josepa Maria Creus i les germanes Antònia i Maria Bolo. Dotze dies més tard, Malonda i altres tres bandits eren engarrotats a la

¹³ Arxiu Parroquial de Sant Roc, *Quinque Libri*, Batejos, A.1.10, f. 165v; *Quinque Libri*, Matrimonis, A.1.11, f. 100; *Quinque Libri*, Batejos, A.1.11, f. 260; *Quinque Libri*, Batejos, A.1.12, ff. 60v, 99 i 145; *Quinque Libri*, Difunts, A.1.12, ff. 277 i 334.

¹⁴ *Diario de Valencia*, 12 de febrer de 1827, núm. 43, p. 201. Arxiu de la Confraria de la Mare de Déu dels Desemparats de València, *Llibre de Desemparats i Ajusticiats (1818-1835)*, 117, f. 36.

¹⁵ Arxiu Parroquial de Sant Roc, *Quinque Libri*, Batejos, A.1.11, f. 94; Batejos, A.1.8, f. 52.

vila d'Oliva, per ser el "teatre dels seus crims".¹⁶ Baptista Malonda Roig fou batejat a Santa Maria el 9 de febrer de 1793 i era fill de l'oliver Josep Malonda Climent i la fornallera Maria Roig Morell. El 22 d'abril de 1811 va contraure matrimoni amb Josepa Maria Blanes Vidal, parroquiana de Sant Roc, amb qui va tindre tres fills: Maria Rosa (nascuda el 6 de juny de 1814); Josep (nascut el 27 de juny de 1818); i Josepa Maria (nascuda el 29 d'octubre de 1820).¹⁷ Quan Malonda era escabetxat, comptava amb trenta-quatre anys. Aleshores, la major dels seus fills, Maria Rosa, tenia dotze anys; Josep, vuit; i la més menuda, Josepa Maria, sis anys.

Diario de Valencia, 16 de març de 1827 (Font: Hemeroteca de València).

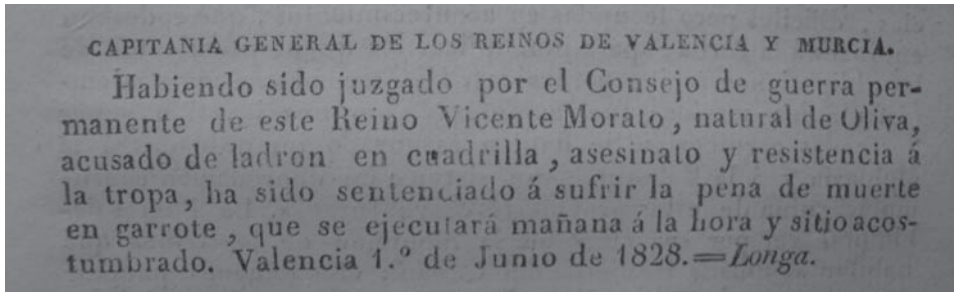
Vicent Morató Seguí (1794-1828)

Al maig de 1828, el Consell de Guerra Permanent processava l'oliver Vicent Morató Seguí pels delictes de lladre en quadrilla, assassinat i resistència a la tropa. El 2 de juny d'aquell any, Morató sofria la pena de garrot a la capital del País Valencià. Pocs dies abans, la seua cònjuge, Rosa Maurí Pons, també havia passat davant el susdit tribunal, inculpada d'haver comés diversos crims.¹⁸ Vicent Morató Seguí fou batejat a Sant Roc el 18 de desembre de 1794 i era fill dels olivers Francesc Morató Piera i Vicenta Seguí Bertomeu. El 6 de gener de 1814, Morató es va amullerar amb Rosa Maurí Pons, parroquiana de Santa Maria. L'oliver era pare de Maria Rosa (nascuda el

¹⁶ Arxiu Parroquial de Santa Maria, *Quinke Libri*, Tom 18, Defuncions, ff. 45 i 46/46v. *Diario de Valencia*, 16 i 30 de març de 1827, núm. 75 i 89, pp. 365 i 438.

¹⁷ Arxiu Parroquial de Santa Maria, *Quinke Libri*, Batejos, Tom 6, I-3, p. 627; *Batejos*, Tom 7, I-4, ff. 62v, 93v i 115. Arxiu Parroquial de Sant Roc, *Quinke Libri*, Matrimonis, A.1.11, f. 102v.

¹⁸ *Diario de Valencia*, 18 i 29 de maig i 2 de juny de 1828, núm. 48, 59 i 63, pp. 258, 324 i 347. Arxiu de la Confraria de la Mare de Déu dels Desemparats, *Libre de Desemparats i Ajusticiats (1818-1835)*, 117, f. 43.

Diario de Valencia, 2 de juny de 1828 (Font: Hemeroteca de València).

28 de desembre de 1814); Clara Maria (nascuda el 28 d'abril de 1820); Josepa Maria (nascuda el 23 de setembre de 1822); i Francesc (nascut el 14 de novembre de 1826).¹⁹ En el moment de ser executat, Morató tenia trenta-tres anys i les tres filles tretze, vuit i cinc anys, mentre que el menut en tenia divuit mesos.

Joaquim Bernabeu Morell, *Sempere* (1812-1836)

Als últims dies d'agost de 1836, ja durant la Regència de Maria Cristina, consort de Ferran VII i mare d'Isabel II, un roder d'Oliva era trobat mort a la partida de la Bassa Roja de Fornà. Es tractava de Joaquim Bernabeu Morell, més conegut amb el sobrenom de *Sempere*. Sempere fou batejat a Sant Roc el 8 d'octubre de 1812 i era fill dels olivers Joaquim Bernabeu Fuster i Salvadora Morell Mena. En 1832 s'esposava amb Maria Vicenta Català Climent, amb qui va tindre dos fills: Joaquim (batejat el 21 de desembre de 1833) i Vicenta (batejada el 19 de novembre de 1835).²⁰ Sempere comptava amb vint-i-tres anys quan perdia la vida. Llavors, el seu fill major tenia dos anys i vuit mesos, mentre que la menuda acabava de complir els nou mesos.

Característiques comunes de les vuit biografies

Després de repassar alguns dels aspectes personals dels vuit bandolers d'Oliva subjectes a estudi, ens adonem que molts dels apunts coincideixen. Per trams d'edat, hi ha tres entre els vint-i-u i els vint-i-vuit anys i cinc entre els trenta-u i els trenta-set anys. Dit d'una altra manera, tres són menors de trenta anys, mentre que cinc són majors de trenta anys i menors de quaranta. Dels vuit, hi ha sis que naixen al barri del Raval. Els altres dos són batejats a Santa Maria. Tots estan casats i, fins i tot, són pares de família.

Dels vuit que són condemnats a la pena capital, set són acusats per cometre un il·lícit contra la propietat privada: el Peixeruc, Miquel Maians Verdú, Josep Llorca Peiró i Baptista Malonda Roig, per robatori en quadrilla; Antoni Vicent Garcia, per saltejador de camins; Vicent Lahoz Morera, per exigir exaccions en nom dels bandits; i Vicent Morató Seguí, per lladre en quadrilla i, a més a més, per assassinat i resistència

¹⁹ Arxiu Parroquial de Sant Roc, *Quinke Libri*, Batejos, A.1.10, f. 179. Arxiu Parroquial de Santa Maria, Matrimonis, Tom 25, f. 38; *Batejos i Confirmacions*, Tom 7, 1-4, ff. 66, 111, 133 i 199.

²⁰ Arxiu Parroquial de Sant Bernat Abat de Fornà, *Quinke Libri*, Difunts, f. 182. Arxiu Parroquial de Sant Roc, *Quinke Libri*, Batejos, A.1.12, f. 15; *Batejos*, A.1.8, ff. 220v i 268v.

a la tropa. A només un, Marcel·la, li imputen els delictes de comandar una colla de roders i ús d'armes.

Bandolers olivers abatuts a tirs

A part dels sotmesos a consell de guerra, hi ha quatre olivers que són liquidats per les forces d'ordre públic o apareixen morts en diferents indrets de la contornada. Dels quatre esmentats, Francesc Eivissa, dit *Vinyes*, perd la vida a mitjan juny de 1820, després d'intentar robar amb altres vint-i-quatre individus a cal degà de la Col·legiata de Gandia, mentre que Vicent Navarro és abatut per la justícia a Pego al febrer de 1821.²¹

El bandolerisme, el gran oblidat de la historiografia tradicional

Fins ara, els historiadors sempre havien descartat la investigació del bandolerisme, principalment, per dos motius. Bé perquè el consideraven un fenomen marginal, bé perquè creien que mancava d'importància. Aqueixa tendència s'havia basat, en bona mesura, en dos arguments. L'un, imputable al caire imprecís i ambigu, i alhora complicat i heterogeni, de l'assumpte que ens ocupa; i l'altre, inherent al mateix tarannà dels historiadors d'abans, que solien ser homes instruits i criats en l'àmbit urbà, motiu

“Los Jabalíes: Recuerdos del bandolerismo”. Font: Biblioteca Nacional, Hemeroteca Digital, *Nuevo Mundo*, 3 de gener de 1900 (Marcelino de Unceta y López).

²¹ Arxiu Parroquial de la Col·legiata de Gandia, *Difunts*, Tom XXII, f. 331. Arxiu Parroquial de l'Assumpció de Pego, *Quinque Libri*, T12, VII/11 APP, *Defuncions*, f. 307.

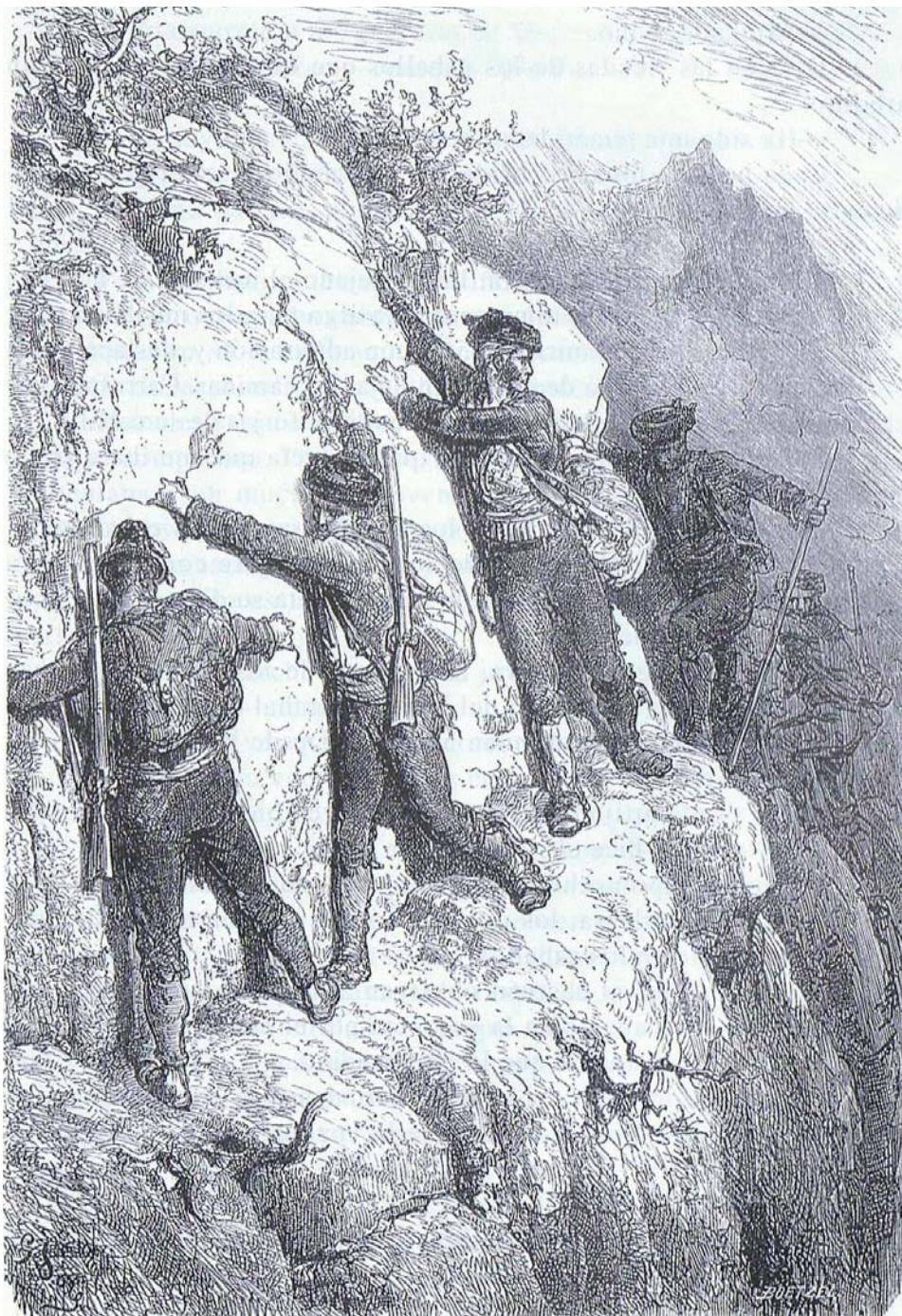
pel qual deixaven de costat o, senzillament, no es fixaven en la gent que era diferent a ells. I en l'univers del bandidatge abunden els homes i les dones que no saben llegir ni escriure. Persones incultes i analfabetes que quasi sempre són conegudes pels seus malnoms. Nosaltres no podem caure en el mateix error que han caigut els investigadors que ens han precedit. Hem de fugir dels pretextos que han marcat les principals línies d'actuació de la historiografia tradicional. Ja va ser hora que el bandolerisme tinga el reconeixement que es mereix i siga tractat com un moviment de rellevància general que té el seu propi pes en la Història Moderna i Contemporània. Ja és hora que el bandidatge tinga un enfocament seriós que s'aparte dels plantejaments equivocats, i malauradament generalitzats, que tendien a encasellar-lo com a simple anècdota o sèrie inconnexa de curiositats individuals que, sovint, apareixien en les notes a peu de pàgina dels llibres d'Història.

El bandolerisme valencià de primeries del segle XIX no sorgeix del no-res. Més bé, es tracta d'un graó més en l'evolució d'aquest moviment social. Un moviment que pertany a un món familiaritzat des d'antic amb l'Estat i tots els ens i els òrgans que el formen, com ara polítics, alcaldes i autoritats locals; jutges i advocats; militars, soldats i cossos policials; alcaïts, carcellers i presons; funcionaris de tota mena i, àdhuc, cobradors de contribucions. El bandidatge, nogensmenys, també està relacionat amb les diferències socials entre rics i pobres, amb l'explotació i els conflictes de classe, amb els hisendats i els senyors, amb els comerciants i, inclús, amb la terra. Podríem dir que els lligams de solidaritat per parentiu, combinats amb els vincles territorials, són la clau per començar a comprendre el funcionament de les anomenades societats primitives o preindustrials.

Quan s'analiza a fons el bandolerisme com a fenomen social, ens trobem amb dues classes extremes de bandit. En una punta, hi ha l'anomenat bandoler de la venjança de sang, el qual no és un bandit social que s'enfronta al ric, sinó més bé un individu que lluita amb els de la seua sang i per als de la seua sang (ja siguen pobres, ja siguen rics) contra un altre grup de parentiu. Un exemple del susdit cas el localitzem a la Marina Alta, on durant el segle XVII hi hagué dues faccions enemistades: les d'Eugeni Cruanyes i Francesc Jolvi. En l'altre costat, tenim el llegendari Robin Hood, que és aquell llaurador que s'aixeca contra les arbitrietats i les injustícies dels terratinents usurers. L'heroi de les antigues balades angleses és el prototipus de rebel social que reparteix entre els pobres allò que roba als rics i que mai mata excepte en legítima defensa o per pura venjança. I d'un pol a l'altre, o siga, entre el bandoler de la venjança de sang i el Robin Hood, s'escalona tota una gamma d'evolució històrica.

El bandidatge és un fenomen universal que, generalment, manca d'organització i d'ideologia. Diguem-ne que és una forma de protesta endèmica del llaurador contra la tirania i la pobresa. Potser, és el mode de protesta més primitiu. Les societats arcaïques o precapitalistes no coneixen altres formes d'autodefensa més eficaces. És una mena de somni confús que anhela posar límits als abusos dels poderosos i els opressors. Les ambicions dels bandolers són, però, poques. Volen un món tradicional on els homes tinguen un tracte just. En cap moment, desitgen un món nou i perfeccionat.

La població, lluny d'ajudar les autoritats a capturar els roders, els protegeix contra elles. Heus ací la causa incoada contra Baptista Malonda Roig i tres bandits més, on també són empaperats altres cinc olivers. I açò, per què passa? Les víctimes dels bandolers solen ser els enemics essencials dels pobres: senyors, rics, hisendats,

“Contrabandistes”. Font: *Viaje por España*, Charles Davillier i Gustave Doré, 1998.

comerciants, prestamistes, polítics, jutges, advocats, notaris, rectors, etc. La gent del poble té una noció peculiar de com s'ha d'aplicar la justícia, noció que, per cert, és diametralment oposada a la que tenen els governants. Els homes que es posen a viure al marge de la llei ho fan perquè han comés alguna infracció penal (de vegades, lleu), una acció que, segons l'opinió popular, no és delictiva. Ací naixen els lligams d'amistat i complicitat entre la gent del poble i els roders. En altres paraules, d'ací brolla la simpatia que les classes populars senten pels bandits. Ara bé, el bandoler només gaudirà de protecció natural de la gent del seu entorn i serà considerat com a un home honrat o, millor dit, com a no culpable de delicte, si mai no ha infringit els valors locals. El roder, per tant, necessita un alt grau de vinculació amb el seu territori, que és generalment el del seu naixement, i amb la seua gent, que és la principal font d'abastiment i ajuda.

Tot i això, el bandit és un criminal davant dels ulls de l'Estat o dels grups dominants de la societat. Un home adquireix la categoria de delinqüent quan l'Estat s'entremet en els plets privats. L'Estat persegueix tot aquell súbdit que ha transgredit la norma i, a partir d'aqueix moment, el perseguit fug perquè no sap què farà amb ell el sistema. Un sistema que ni coneix ni entén els llauradors. Un sistema que tampoc és entés pels llauradors.

FONTS DE CONSULTA

1) Arxiu Històric de Pego

Correspondència

Secció IIa, Grup VIIIé, 2519/34 (1800-1808).

Secció IIa, Grup VIIIé, 2520/35 (1809-1810).

Secció IIa, Grup VIIIé, 2521/36 (1811-1814).

Secció IIa, Grup VIIIé, 2522/37 (1815-1820).

Secció IIa, Grup VIIIé, 2523/38 (1821-1825).

Secció IIa, Grup VIIIé, 2524/39 (1826-1844).

Secció IIa, Grup VIIIé, 2525/40 (1839-1857).

2) Biblioteca Valenciana

Manuscrits

Arxius Personals

Arxiu de la Confraria de la Mare de Déu dels Desemparats

Llibre de l'Administració de Desemparats i Sentenciats (1759-1817), 116.

Llibre de Desemparats i Ajusticiats (1818-1835), 117.

3) Biblioteca Nacional

Biblioteca Digital Hispánica (www.bne.es)

Hemeroteca Digital.

- 4) Hemeroteca de València
Diario de Valencia, anys 1814, 1815, 1816, 1817, 1818, 1819, 1820, 1821, 1822, 1823, 1824, 1825, 1826, 1827, 1828, 1829 i 1830.
- 5) Arxiu Parroquial de l'Assumpció de Pego
Quinque Libri, T12, Defuncions (1801-1824), VIII/11 APP.
- 6) Arxiu Parroquial de la Col·legiata de Gandia
Difunts, Tom XXII (1798-1830).
- 7) Arxiu Parroquial de Sant Bernat Abat de Fornà
Quinque Libri, Tom 5, Defuncions (1824-1862).
- 8) Arxiu Parroquial de Sant Francesc de Paula del Ràfol d'Almúnia
Quinque Libri, Tom 5, Defuncions (1825-1838).
- 9) Arxiu Parroquial de Santa Maria la Major d'Oliva
Quinque Libri, Tom 6, Batejos i Difunts (1748-1808), I-3.
Quinque Libri, Tom 7, Batejos i Confirmacions (1807-1838), I-4.
Quinque Libri, Tom 18, Defuncions (1821-1851).
Quinque Libri, Tom 25, Matrimonis (1807-1838), I-22.
- 10) Arxiu Parroquial de Sant Roc d'Oliva
Quinque Libri, Batejos (1778-1785), A.1.9 (LB).
Quinque Libri, Batejos (1786-1794), A.1.10 (LB).
Quinque Libri, Batejos, Matrimonis i Difunts (1801-1811), A.1.11 (LB).
Quinque Libri, Batejos, Matrimonis i Difunts (1812-1821), A.1.12 (LB).
Quinque Libri, Batejos (1822-1837), A.1.8.
Defuncions, Tom 3, (1822-1830), A.5.1.
Defuncions, Tom 4, (1831-1843), A.5.2.

BIBLIOGRAFIA

- AGUADO, Ana María, "El desmoronamiento del Antiguo Régimen: la Ominosa Década", dins *Historia del Pueblo Valenciano II*, 1988, pp. 613-632.
- ALONSO I LÓPEZ, Jesús Eduard, *Història de la Safor*, 1999.
- ARCOS I MARTÍNEZ, Manel, *La senda dels lladres: Bandolerisme als voltants de la serra de Mostalla (1806-1839)*, 2009.
- ARDIT LUCAS, Manuel, "Bandolerisme i delinqüència a les acaballes de l'Antic Règim (País Valencià, 1759-1843)", *Recerques: Història, Economia i Cultura*, 3, 1974, pp. 137-152.
- BLAY NAVARRO, Juan, *Documentos y datos para la historia de la ciudad de Oliva*, 1960.

- BURDIEL, Isabel, “Guerra y revolución burguesa”, dins *Historia del Pueblo Valenciano II*, 1988, pp. 633-652.
- CAMARENA MAHIQUES, Josep, “De la historia de Oliva y Rebollet”, dins *Iniciación a la historia de Oliva*, 1988³, pp. 125-243.
- ESCUADERO GUTIÉRREZ, Antonio, “El bandolerismo valenciano (1814-1823)”, *Qüestions Valencianes. Del Cénia al Segura*, 1, 1979, pp. 211-236.
- GARCIA I MARTÍNEZ, Sebastià, *Bandolers, corsaris i moriscos*, 1980.
- HOBBSAWM, Eric J., *Bandidos*, 2003.
- HOBBSAWM, Eric J., *Rebeldes primitivos: Estudio sobre las formas arcaicas de los movimientos sociales en los siglos XIX y XX*, 2003.
- MOLAS RIBALTA, Pere, *La Audiencia Borbónica del Reino de Valencia*, 1999.
- PALOP RAMOS, José-Miguel, “Creación y establecimiento de la Compañía de Fusileros del Reino de Valencia”, *Estudis*, 24, 1998, pp. 339-354.
- PALOP RAMOS, José-Miguel, “La militarización del orden público a finales del reinado de Carlos III: la Instrucción de 1784”, *Revista de Historia Moderna*, 22, 2004, pp. 453-486.
- PALOP RAMOS, José-Miguel, “Militares y civiles ante el control del orden público: la Compañía suelta de Fusileros del Reino de Valencia”, *Estudis*, 32, 2006, pp. 321-364.
- ROMERO, Mari Cruz, “Monarquía absoluta y revolución liberal (1814-1823)”, dins *Historia del Pueblo Valenciano II*, 1988, pp. 593-612.
- RUIZ TORRES, Pedro, “Del feudalismo al capitalismo: el final de una época”, dins *Historia del Pueblo Valenciano II*, 1988, pp. 573-592.
- SASTRE REUS, Mª José – SESER PÉREZ, Rosa, “El archivo de la gobernación de Dénia: aproximación al estudio institucional”, dins *III Congrés d’Estudis de la Marina Alta. Actes*, 1990, pp. 227-236.
- SESER PÉREZ, Rosa, “La vila de Xàbia borbònica i austriacista”, *Aguaits 24-25*, 2007, pp. 163-198.
- SOLER PASCUAL, Emilio, *Bandoleros: Mito y realidad en el romanticismo español*, 2006.
- TORRES FAUS, Francesc, *La província de Xàtiva: història d’una il·lusió efímera (d’abril de 1822 a octubre de 1823)*, 2001.

MANEL ARCOS MARTÍNEZ
 Periodista investigador i autor de
La senda dels lladres (PUV, 2009)